

II
zaštita kulturno-
historijske baštine

Zlatko ZVONIĆ

REVITALIZACIJA KOMPLEKSA ČEJVAN ČEHAJINE DŽAMIJE U MOSTARU

Vakif (zadužbinar)

Čejvan Čehaja je bio značajan vakif u Hercegovini, koji je sagradio niz objekata u Mostaru, Gabeli i mahali Bunsko u Blagaju. Dvije njegove vakufname, tj. zadužbinske povelje, čuvaju se u originalu, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, a pisane su 1554. i 1558. godine. Ove vakufname govore o tome šta je sve vakif sagradio i uvakufio za vrijeme svog života.⁽¹⁾

Čejvan Čehaja u ondašnjem Hercegovačkom sandžaku bio je vrlo povjerljiv sandžak-begov službenik.⁽²⁾ Po predanju je bio oprošteni rob hercegovačkog sandžak-bega Sinan-paše, a smatra se da je bio povjerenik za popis posjeda.⁽³⁾

Umro je godine 1569 -70, tj. 977. hidžretske, a to se zna iz sadržaja dva u prepisu sačuvana identična hronograma (zapisa) smrti, koja se odnose na Čejvan Čehaju.⁽⁴⁾

1/ Grupa autora, Vakufname iz Bosne i Hercegovine (15. i 16. vijek), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1985. g., str. 81-94, 111-128.

2/ T. Popović, Upravna organizacija Hercegovačkog sandžaka u 16. vijeku, Prilozi orijentalnoj filologiji (POF), 12-13, Sarajevo 1965. g., str. 98, 102, 105.

3/ H. Hasandedić, Hercegovački vakufi i vakifi, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke (GHB), 9-10, Sarajevo 1983. g., str. 31.

4/ Rukopisna zbirka Arhiva Hercegovine (grada Mostara), Inv. br. R-74.; M. Mujezinović, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, Knjiga 3, Sarajevo 1982 g., str. 172.

Ćejvan Ćehajin vakuf u Mostaru

Na lokalitetu Velike tepe, uz lijevu obalu rijeke Neretve, a pored stare srednjovjekovne kule Herceguše (15. v.), Ćejvan je osnovao svoj vakuf polovinom 16. vijeka. On se sastojao od džamije, mekteba, muvekithane (ustanove za tačno mjerenje vremena) i biblioteke. Iz sredstava vakufa, nešto poslije Ćejvan Ćehajine smrti, sagrađeni su medresa i šadrvan uz džamiju na istom lokalitetu. U Priječkoj čaršiji je sagrađeno jedno javno kupatilo (hamam) ⁽⁵⁾ i kameni mostić na pritoci Radobolji. ⁽⁶⁾

Ćejvan Ćehajin han, tj. konačište za trgovce nalazio se pod pećinom u Kujundžiluku. Lokalitet Velike tepe sa ovako moćnim vakufom je vremenom postao Ćejvan Ćehajina mahala.

Džamija

Džamija je sagrađena 1552-3, tj. 960, hidžretske godine. Vjekovima je bila u vjerskoj funkciji, a jedna od sanacija je izvršena 1885. godine. ⁽⁷⁾ Inače, tom sanacijom džamija je dobila maurske dekorativne elemente, koji su česti u austrijskom periodu grada (1878-1918. g.). Ti elementi se uočavaju na potkoviča-stim oblicima prozora, plastičnim dekoracijama na munari itd... Povodom te sanacije je stavljen novi kameni natpis (tarih) iznad vrata, a također je zadržan stari originalni tarih iz 16. vijeka. Pred dolazak austrougarske vojske, 1878. godine, džamija je bila mjesto za okupljanje bošnjačkih intelektualnih krugova. Inače je služila svojoj namjeni do 1943. godine, a odmah poslije II svjetskog rata pa sve do 1992. godine bila je u službi Zavičajnog (regionalnog) muzeja Hercegovine. U njoj se nalazila velika maketa Mostara iz doba osmanlijske uprave (1468-1878, g.).

U Mostaru Ćejvan Ćehajina džamija je još poznata pod imenom Sefića ili Inat-džamija. Interesantna je po tome što je to jedina mostarska džamija sa munarom smještenom na lijevoj strani objekta. Ova džamija pripada tipu malih mostarskih džamija pokrivenih kamenom pločom, tzv. pločara, sa ulaznim trijemom (hajatom) i prislonjenom munarom svana. U unutrašnjosti se nalaze mihrab, minber, mahfile,...

4/ Rukopisna zbirka Arhiva Hercegovine (grada Mostara), Inv.br.R-74.; M.Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga 3, Sarajevo 1982. g., str. 172.

5/ Z.Zvonić, *Ćejvan Ćehajin hamam*, Kabes (Mostar), god.1 ('95), br.1, str. 19.

6/ H.Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Sarajevo 1980. g., str. 21-24, 73, 83, 92, 109-110, 135, 144-145, 149-150, 157, 177.

7/ Isto, str.21-24.

U ratnom periodu 1992-95. godine ona je pretrpjela visoki stepen uništenja. Tad joj je munara srušena potpuno do četvrtastog postolja, stradala je i krovna konstrukcija a kamene ploče su popucale. Na sjevernom zidu, u gornjem lijevom uglu, potpuno je uništen jedan prozor te oko njega napravljen otvor uslijed snažnog projektila. Također je uništeno nekoliko metara završne horizontalne kamene profilacije na istom zidu. Ostali zidovi džamije su također pretrpjeli oštećenja od vojnih projektila, a unutrašnjost objekta je ruinirana.

Džamija prije ratnih razaranja

Rekonstrukcija munare

Bojena dekoracija u džamiji

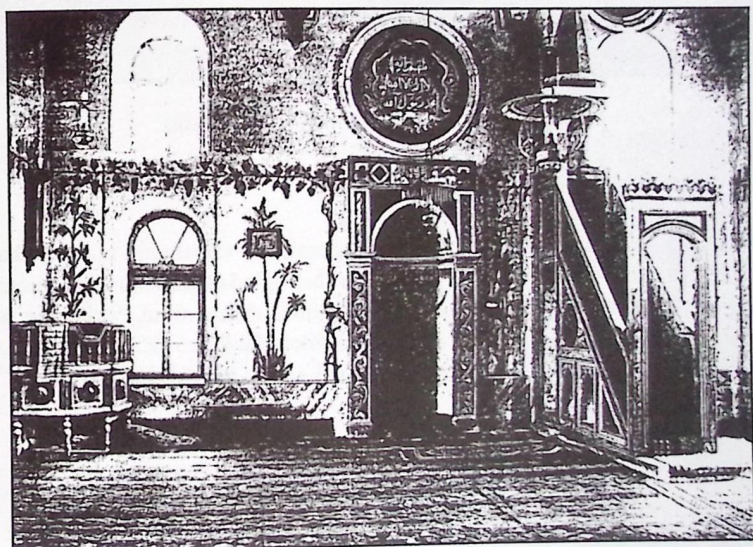
Mada danas stara bojena dekoracija više ne postoji izuzev u mihrabskoj niši, ipak treba nešto reći i o njoj. Više iz razloga da se kompletira cijela jedna skupina islamskog zidnog slikarstva Mostara.⁽⁸⁾ O tim dekoracijama znamo zahvaljujući arhivskim snimcima iz napisane monografije o Mostaru godine 1909. od strane Roberta Michela.⁽⁹⁾

8/ Z.Zvonić, Bojene dekoracije Karađoz-begove džamije u Mostaru, Kabeš (Mostar), god I ('95), br.2, str. 53.; isti, Bojene dekoracije Šarića džamije, Kabeš (Mostar), god.2 ('96), br.14, str.15.; isti, Bojene dekoracije Koski Mehmed pašine džamije, Kabeš (Mostar), god.3 ('97), br.15, str.54.; isti, Bojene dekoracije Nesuh-age Vučjakovića džamije u Mostaru (Pod lipom), Kabeš (Mostar), god.3 ('97), br. 21, str.29.

9/ Robert Michel, Wilhem Wiener, Mostar, Prag, 1909. g., str. 32-33.

Ove dekoracije ili njihovi tragovi su uklonjeni u jednoj od prethodnih sanacija objekta, vjerovatno pretvaranjem džamije u izložbeni prostor Muzeja Hercegovine pedesetih godina ovoga vijeka.

Dekoracije su bile raspoređene po zidovima objekta, kao i na unutrašnjem mobilijaru, tj. mihrabu. Radi se uglavnom o vegetabilnim motivima, ornamentima i nešto kaligrafije. Nizovi niskog mediteranskog žbunastog rastinja su bili pravilno raspoređeni u prizemnim dijelovima džamije. To rastinje je pravilno bilo uokvireno tradicionalnom mostarskom drvenom odrinjom sa vinovom lozom i njenim plodovima. Također i gornje partiture objekta su bile ukrašene vegetabilno i sa kaligrafijama. Uočljiv je jedan gotovo realistički pristup oslikavanja džamije koji na momente odaje čak i naivnost. Odrinja u slikanoj imitaciji drveta, plodovi vinove loze, lisnate biljne vriježe, žbunasto mediteransko rastinje, itd, čine osnovnu nit ovog slikarstva. Prikazujući džamiju kao dženetsku avliju sa rodnim plodovima Mediterana, vjerovatno je slikar-nakaš htio da ugoditi džematliji prikazujući mu bolji svijet koji ga čeka na ahiretu. Svakako, i u časnom Kur'anu, u pojedinim njegovim ajetima se spominju motivi vezani za ovo slikarstvo (Al-Anam, 99 i 141, Al-Muminum, 18 i 19, ...).

Bojena dekracija u džamiji

Od svih mostarskih džamija po svom slikarskom programu, Čejvan Čehajinoj džamiji je nekako najbliža Tabačica džamija u Priječkoj čaršiji sa njenim oslikanim zidnim površinama na sličan način.⁽¹⁰⁾ Slikarstvo Čejvan Čehajine džamije potpuno odgovara oslikavanju mostarskih džamija u 19. vijeku. To odaju i njegove stilske karakteristike. Znajući da je džamija temeljito sanirana 1885. godine, ovo slikarstvo se time može i približno datirati.

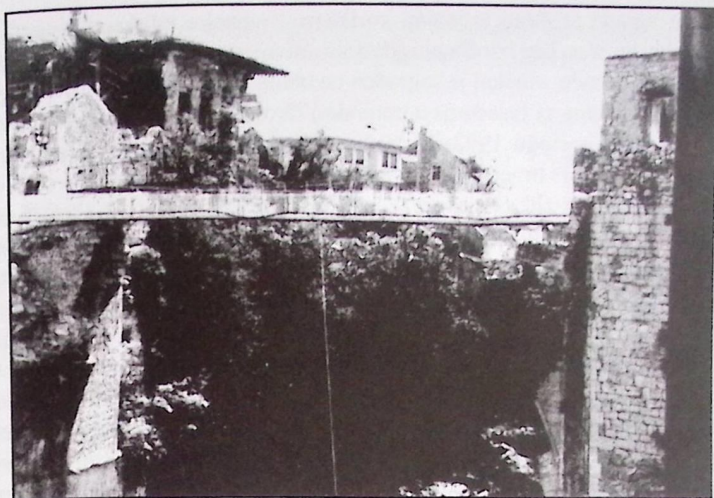
TARIH sa džamije u izlomljenim dijelovima

Mekteb

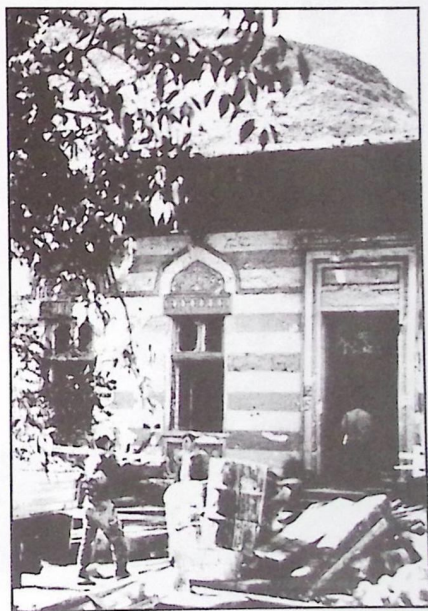
Objekat Čejvan Čehajina mekteba se spominje u vakufnami iz 16. vijeka. On je vremenom dotrajavao, a imao je tradicionalan izgled sa kamenom gradnjom, pokrovom od kamenih ploča i ostalim lokalnim elementima. Vidljiv je na najstarijim arhivskim fotografijama ovoga lokaliteta. Godine 1895. on je srušen, a na njegovom mjestu je sagrađen novi Čejvan Čehajin mekteb 1899. godine.⁽¹¹⁾

10/ Hadži Kurtova Tabačica džamija sagrađena je oko 1600. godine. Karakteristična je po rukavcu pritoke Radobolje koja protiče ispod džamije. Zidno slikarstvo unutar objekta pripada kraju 19. vijeka. (Vidi, H. Hasandedić, Spomenici kulture turskog doba u Mostaru, Sarajevo 1980. g., str. 37-39.)

11/ U zgradi Arhiva Hercegovine čuvaju se crteži koji su vezani za projekat novog Čejvan Čehajinog mekteba.

Mekteb u ruševnom stanju, u prvom planu ostaci Starog mosta

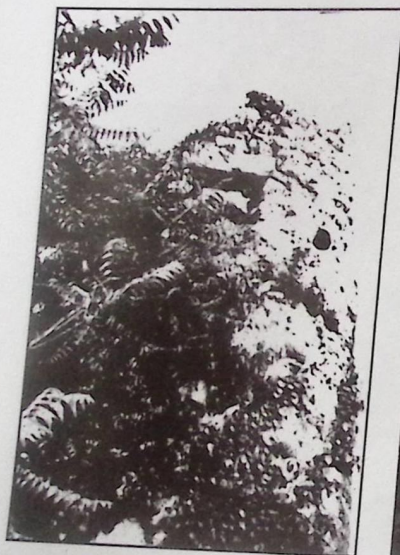

Mekteb u vrijeme sanacije

čaršija Ova zgrada je dugo vremena korištena u vjerske edukacione svrhe a posljednjih decenija kao izložbeni i administrativni prostor regionalnog Muzeja Hercegovine. Inače, objekat je sagrađen uz obalu rijeke Neretve u stilu evropskog akademizma sa fasadama u maurskoj likovnoj obradi (pseudomaurski stil). U ratnom periodu 1992-95. godine objekat je pretrpio visoki stepen uništenja. Stradao je limeni pokrov, sva drvena gredna međuspratna i krovna konstrukcija, kao i zid sa sjeverozapadne strane. Unutrašnjost objekta je u potpunosti ruinirana. Inače, cijeli ovaj kompleks je pretrpio oštećenja velikog procenta zbog intenzivnog granatiranja lokaliteta Starog grada i Starog mosta u čijoj se blizini i nalazi.

Ostali objekti

U sklopu kompleksa Čejvan Čehajine džamije su se nalazili nekada objekti i sadržaji koji su vremenom nestali. To su muvekithana za tačno mjerenje vremena, zgrada medrese, šadrvan i biblioteka (kjutubhana) ... Interesantno je pomenuti da u Čejvanovoj drugoj vakufnami (zadužbinskoj povelji) iz 1558. godine se pominje popis knjiga koji je uvakufljen u vidu: tri časna mushafa, dva Kur'ana za mekteb, tri En-ama časna, dva kompleta džuzova ...

Kula "Herceguša"

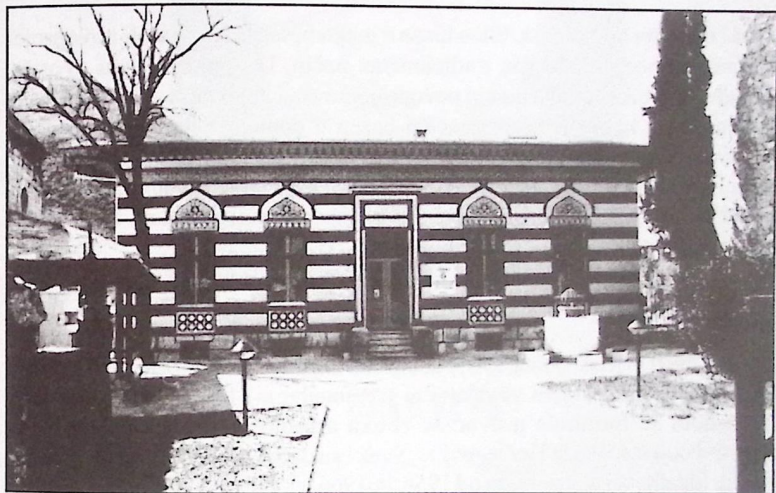
Kula "Tara"

Međutim, dobar dio knjiga, a što važi i za ostale biblioteke mostarskih vakifa, vremenom je otuđen, a ono što se sačuvalo je preneseno u Gazi Husrevbegovu biblioteku u Sarajevu.⁽¹²⁾

Rekonstrukcija kompleksa u 1996. i '97. godini

Džamija

Na džamiji je izvršeno saniranje krovne konstrukcije, dok je munara potpuno rekonstruisana od postolja pa do vrha, uz sačuvane originalne njene kamene dijelove. Zid sa sjeverne strane u gornjem uglu je saniran a potpuno je izvršena rekonstrukcija uništenog jednog kamenog okvira prozora i dijela horizontalne kamene profilacije na sjevernoj strani. U unutrašnjosti je zamijenjen oronuli drveni pod, sreden unutrašnji mobilijar, zidovi, drvena kupola, razvedena električna itd... Džamiji je sa sjeverne strane pridodat novi trijem (hajrat) koji se sastoji od kamenih sofa, drvenih stubova i male krovne konstrukcije pod

Džamija, mekteb, šadrvan nakon završenih radova

12/ H.Hasandedić, Spomenici kulture turskog doba u Mostaru, Sarajevo 1980. g., str. 83,135,149-150.; Grupa autora, Vakufname iz Bosne i Hercegovine (15.i 16. vijek), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1985 g., str. 111-128. (Čejvan Čehajina vakufnama iz 1558. godine - 965. hidžretske).

kamenom pločom. Izlomljeni originalni tarih (kameni natpis) iz 16. vijeka je spašen, stavljen na čuvanje i restauraciju. Na rekonstrukciju džamijskog unutrašnjeg slikarstva nije se moglo računati jer nije bilo dovoljno historijske, fotodokumentacije kao i dokaza na licu mjesta.

Mekteb

Zgrada Čejvan Čehajinog mekteba iz 1899. godine je obnovljena. Rekonstruisana je velika zidna površina koja je u ratu bila totalno uništena (zapadna i sjeverna strana objekta), urađen je novi limeni pokrov i ostali građevinski radovi, a unutrašnjost objekta je potpuno sređena. Svi elementi na fasadama su restaurirani i rekonstruisani po originalnim uzorcima. To se odnosi i na drvenariju koja stilski odgovara objektu. U unutrašnjosti su vraćeni nizovi učionica, administrativni dio, sanitarni čvorovi, abdesthane...

Dodatni radovi

U dvorištu kompleksa, blizu ulaza u mekteb, sagrađen je mali novoprojektovani šadrvan, urađen na tradicionalan način. U donjem dijelu dvorišta sagrađena su također dva manja novoprojektovana objekta a to su abdesthana i ljetna čajna kuhinja. Mali zatečeni bazen u donjem dvorištu je uređen i aktiviran. Izvršeno je popločavanje kompleksa kamenom i otvorena nova hodna staza oko mekteba, uz rijeku Neretvu, te time stvorena komunikacija. Stari mezarluk sa bašlucima i hortikultura su također dotjerani kao i ograda sa kapijom (kameni stupovi i bravarija).

Dislokacija

Poslije II svjetskog rata, kad je kompleks Čejvan Čehajine džamije ustupljen na korištenje tadašnjem zavičajnom (regionalnom) Muzeju Hercegovine, vremenom se formirala u dvorištu zbirka arheološkog materijala i zbirka bogumilskih stećaka iz Hercegovine. Stećci su doneseni sa obližnjih hercegovačkih lokaliteta i to u periodu od 1954. do 1966. godine te pravilno raspoređeni u dvorištu.⁽¹³⁾ Metodom dislokacije u 1996. godini oni su prebačeni i raspoređeni u dvorište Bošnjackog omladinskog centra za kulturu na lokalitetu Cernice. Radi se o četiri dekorativna bogumilska stećka, dva veća kamena korita kao i

13. A. Zelenika, Problem zaštite i prenosa stećaka u Hercegovini, Hercegovina (Mostar), br.2, Mostar 1982. g., str.138.

jedno manje. Ostali mobilijar bivšeg Muzeja Hercegovine je prebačen u zgradu i dvorište sadašnjeg gradskog Muzeja kod Šantića parka (rimski kameni sarkofag, ploče sa rimskim natpisima...).

Dislokacija stećaka

Z a k l j u č a k

Kompleks Ćejvan Ćehajine džamije u historiji Mostara je bio veoma značajan. Premda su na ovom lokalitetu vršene neke izmjene i namjene, te u ratnom periodu '92-'95, godine izvršen veliki urbicid na ovome potezu, ipak poslije ove najnovije sanacije ambijent je vraćen svojoj izvornoj namjeni i pravilno saniran. Danas cjelovitost ovog ambijenta čini skladna džamija sa hajatom i vitkom munarom, obnovljena zgrada mekteba danas u funkciji nove Karadžoz-begove medrese, tradicionalni šadrvan i niz ostalih popratnih sadržaja.

Također treba spomenuti i lijep vidik prema rijeci Neretvi i prema ruševinama Starog mosta.

Unutar kompleksa jednim svojim dijelom se nalazi i velika kamena kula Tara iz 16. vijeka. Vrlo je interesantno da najstariji objekat unutar ovog raznolikog ambijenta čini stara kula Herceguša koja je iz predosmanskog 15. vijeka, i uz samu obalu rijeke Neretve. Danas joj se može prići zahvaljujući novoj hodnoj stazi uz Neretvu i potpuno je sagledati. Vrijednost ovog ambijenta čini historijska, stilska i namjenska raznolikost koja se ogleda u prožimanju predosmanskog, osmanskog, austrijskog i ovog novijeg perioda. Time je, sa ovom posljednjom sanacijom, ovaj predivni lokalitet opet vraćen u život Mostara.

Zlatko ZVONIĆ

Zusammenfassung

DAS KOMPLEX DER ČEVAN - ČEHAJA MOSCHEE WAR IN DER GESCHICHTE VON MOSTAR SEHR BEDEUTEND. OBWOHL AUF DIESER LOKALITÄT EINIGE ÄNDERUNGEN UND ZWECKE VORGENOMMEN WURDEN, UND IN DER ZEIT DES KRIEGES 92 - 95 GROSSES URBIZID AUF DIESEM STREIFEN DES LANDES VERÜBT WURDE, WURDE NACH DIESER LETZTEN INSTANDSETZUNG DAS OBJEKT SEINER URSPRÜNGLICHEN ANWENDUNG ZURÜCKGEGEBEN UND IST ORDNUNGSGEMÄß SANIERT WORDEN. DIE VOLLSTÄNDIGKEIT DIESES AMBIENTES MACHEN HEUTE EINE EBENMÄßIGE MOSCHEE MIT HAJAT UND SCHLANKEM MINARETT, DAS WIEDERAUFGEBAUTE GEEBÄUDE DES MEKTEBS, HEUTE IN DER FUNKTION ALS KARADZ-BEG MEDRESSE, DER TRADITIONELLE SPRINGBRUNNEN UND EINE REIHE VON WEITEREN BEGLEITINHALTEN.

ZU ERWÄHNEN IST AUCH DER SCHÖNE ANBLICK AUF DEN FLUß NERETVA UND DIE RUINEN DER ALTEN BRÜCKE. INNERHALB DES KOMPLEXES BEFINDET SICH MIT EINEM SEINEM TEIL DER GROBE STEINERNE TURM TARA AUS DEM 16. JHR. ES IST SEHR INTERESSANT, DAß DAS ÄLTESTE OBJEKT DIESES VERSCHIEDENARTIGEN AMBIENTES DER ALTE TURM HERZEGUSCHA IST, AUS DER PRÄOSMANEN ZEIT DES 15. JHR, ERRICHTET AM NERETVA UFER. ZUR ZEIT IST DER TURM DURCH EINE FUßPFAD LÄNGS NERETVA UFER ZU ERREICHEN UND KANN IM GANZEN GESEHEN WERDEN. DEN WERT DIESES AMBIENTES MACHT DIE HISTORISCHE STILISTISCHE UND ZWECKMÄSSIGE VERSCHIEDENARTIGKEIT, DIE SICH IM DURCHDRINGEN DER PRÄOSMANISCHEN, OSMANISCHEN, ÖSTERREICHISCHEN UND NEUEN ZEIT WIEDERSPIEGELT. SOMIT WURDE DIESES HERRLICHE LOALITÄT INS LEBEN VON MOSTAR WIEDERGERUFEN.